

Od postkoloniální ke globální literatuře

Nad dvěma geopolitickými romány

Karel Helman

karel.helman@volny.cz

FROM POSTCOLONIAL TO GLOBAL FICTION: TWO EXAMPLES OF A GEOPOLITICAL NOVEL

In its introductory overview, the article discusses the genre shift from the postcolonial national allegory to global fiction, the turn-of-the-century demand for a political narrative having contributed to the “worlding” of Anglo-American literature. Contextually interpreting two examples of an emerging form of the geopolitical novel — *The Reluctant Fundamentalist* and *Transmission* by Mohsin Hamid and Hari Kunzru, respectively — the paper reflects on their intertwining of the real and fictional worlds threatened by the side effects of globalization and evolving communication technologies. Having drawn on the US and British cultural and political heritage, both South Asian diasporic writers represent a cosmopolitan branch of anglophone prose that fictionalizes millennial trends and the socio-political aftermath of terrorist attacks of Islamists and computer hackers. Combining the characteristics of expatriates with the fluid identity of contemporary nomads, the young adult protagonists embody the non-obvious status of immigrants who have succumbed to the illusion of Americanization without proactive assimilation, undergoing cultural hybridization instead. The authors rethink the unhomey experience of expats whose failed efforts have caused resentment towards the host society and initiated radical reaction. They extend their novels’ frame of reference to overcome the stereotypes of migration writing and post-9/11 national trauma fiction, facilitating the transition from postcolonial to transnational literature.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Národní alegorie — globální román — geopolitický román — Mohsin Hamid — Hari Kunzru — transkulturní hybridizace a přenos

National allegory — global novel — geopolitical novel — Mohsin Hamid — Hari Kunzru — trans-cultural hybridization and transmission

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366729.2023.1.7>

I. OD NÁRODNÍ ALEGORIE KE SVĚTOVÉMU ROMÁNU

Postmoderní kritika národů jako konstruovaných těles a pluralita „malých vyprávění“ byly účinné proti nacionalistickým metanarativům a kulturnímu univerzalizmu. Národy jsou podle Benedicta Andersona „vynalézány“ jako umělecké obrazy

společenství.¹ Kulturní národ (*ethnos*) je utvářen kolektivní imaginací, kterou kultivuje žurnalistika a především literatura. Jeho alegorickou reprezentací a scénou „soupeření různých politických a ideologických kauz“ je román.²

Optikou národní alegorie je třeba číst také „literaturu periferie“, argumentoval v osmdesátých letech Fredric Jameson. Třetí svět může v éře nadnárodního kapitalismu volit nanejvýš mezi nacionalismem a „globální americkou postmoderní kulturou“, přičemž schizofrenní zkušenost bývalých kolonií je jen zrcadlovým odrazem „kulturního imperialismu prvního světa“.³ Jamesonův redukcionismus, pojetí jinakosti a oddělování „jejích“ a „našeho“ světa kritizoval Aijaz Ahmad. Geograficky vymezený třetí svět poznamenaný kolonialismem sugeruje podřízenost prvním dvěma světům definovaným výrobním způsobem. Takový „objekt dějin“ nemůže vyprávět nic jiného než příběh národního útlaku — „politicky jsme všichni Kalibáni“.⁴ Podle Ahmada žijeme v jediném hybridním světě vzniklém křížením, z něhož se kulturní jinakost vytrácí, a dichotomie „naše versus cizí“ přestává platit. Konec bipolarity prvního (postmoderního) a třetího (postkoloniálního) světa signalizuje od počátku 21. století i anglofonní literatura prostřednictvím geopolitického románu citlivého na nástup neoliberálního globalismu.⁵

Postkoloniální národní alegorie 20. století vrcholí magicko-realistickými adaptacemi Salmana Rushdieho, který experimentuje s prolínáním národních mýtů a „celoplanetární“ formy. Přestože se od devadesátých let prosazují migrační „kosmopolitní metavyprávění“,⁶ žánr národní alegorie formálně nevyhasl a uplatňuje se i při zobrazování globalizované společnosti.⁷ Jeho národotvorná agenda se sice vyčerpala, avšak v mezinárodním kontextu odráží střet „standardního“ (západního) a „přestylizovaného“ (postkoloniálního) narativu.

Spisovatelé z bývalých kolonií nejdříve zkoumali hierarchický vztah impéria a třetího světa. Kulminující globalizace ale pojmy centrum a periferie vyprázdnila a zdálo se, že vymaže i politický národ (*demos*) ve prospěch regionů a přeshraničních „míst kultury“. Zrychlila mezi-národní mísení, akulturaci a integraci menšin v duchu tzv. nového internacionalismu, jehož kolize s antikoloniálními nacionalismy přispěla ke stržení politických bariér a rozvoji celosvětové mobility. Internacionální kultura je založená na „vepsání a artikulaci kulturní hybridity“,⁸ poznamenal Homi Bhabha. Využívá smíšené formy, které se přemísťují a překrývají v menšinových meziprostorech. Tyto kontaktní zóny narušily vnímání kultury jako „totalizace zkušenosti“,⁹ přestože jim globalizace vnutila asimilaci prostřednictvím angličtiny. Literatura čelí univerzalistickým tlakům alternativními příběhy, které „oponují“ stávajícímu

1 Srov. Anderson 2008.

2 Said 1994, xiii.

3 Jameson 1986, s. 65, 68.

4 Ahmad 1987, s. 9.

5 Srov. Irr 2011.

6 Muller 1999, s. 5.

7 Vliv národní alegorie je patrný například na charakterech místních „národních typů“, kterým sekundují vedlejší postavy cizinců, nejčastěji Američanů.

8 Bhabha 2012, s. 90 (kurziva v textu).

9 Tamtéž, s. 53.

kánonu. „Demografií“ nového internacionalismu utváří mimo jiné „historie postkoloniální migrace [a] narativů kulturní a politické diaspory“¹⁰ a reprezentuje ji migrační román posledních desetiletí. Nehybnost diaspory však neodpovídá dynamice spontánní migrace (včetně pohybu spisovatelů a jejich postav) a prózy následujících přistěhovaleckých generací obrušují původní exilový resentment. Ohlašují kosmopolitní obrat od kulturního šoku imigranta hledajícího nový domov v konkrétním místě (národním státě) ke světoobčanovi s mnohočetnou transnacionální identitou.¹¹

Román zrcadlí „nezavršenou skutečnost“ a „vývojové tendence nového světa“, neboť má „bezprostřední kontakt s nehotovou, tvořící se současností“,¹² upozornil Michail Bachtin. O „nezavršenosti“ a chaosu globalizujícího se světa pojednává od osmdesátých let minulého století „světový román“. Vyrůstá z národní alegorie a svým prostorovým záběrem a světoobčanskou etikou rozšiřuje pohled na pohyblivý pluralitní „nový svět“. Přírozeným „místem“ světového románu jsou také Spojené státy, protože hojně přijímají imigranty (včetně spisovatelů) z celého světa. Sen o velkém americkém románu je minulostí, konstatovala v roce 1989 Maxine Hong Kingstonová. Potřebujeme „globální román“, který promítne politická témata z lokální a osobní perspektivy na „širokoúhlé celosvětové plátno“ a zprostředkuje ponor do panetnického panoptika „světové“ angličtiny.¹³

Pro světovou literaturu v goethovském smyslu je určující kanonický a kriticko-reflexivní rámec. Újeji vymezená „globální“ literatura zbavená normativního horizontu souvisí s mezinárodním čtenářským ohlasem a mobilitou (bi- či plurikulturálních) autorů. Rozumí se jí spíše „cirkulace a čtení děl“ (ať v originální, či překladové verzi), „inter-literární proces“ přesahující obzory národního vyprávění, umožňující zahlédnout „svět v zrnku písku“ (W. Blake).¹⁴ „Makrokosmický“ globální román je vnímavý vůči všeobecnému, geopolitickému duchu doby.¹⁵

10 Tamtéž, s. 52.

11 Nový internacionalismus reprezentují „autoři bez domova“ (Kazuo Ishiguro), spisovatelé rozmanitého etnického a migračního původu. Anglofonní autoři vzdělaní a naturalizovaní nejčastěji v severní Americe a Velké Británii bývají řazeni současně do národních literatur své rodné i adoptivní země. Jejich díla obohacují anglo-americký kánon polemikou s klasickými romány o návratech hrdinů z kolonií do metropolí. Posun z okrajů do centra se netýká jen postav a výběru témat, ale samotných spisovatelů, většinou pocházejících z bývalých britských kolonií (z nejoceňovanějších žijících autorů jsou to například Salman Rushdie, Ben Okri, Jhumpa Lahiriová, Michael Ondaatje, Jamaica Kincaidová, Anita Desaiová, Chimamanda Ngozi Adichieová, Mohsin Hamid, John Maxwell Coetzee nebo Abdulrazak Gurnah).

12 Bachtin 1980, s. 10.

13 Srov. Kingston 1989; Cheah 2003 (první pokus zmapovat „světové literatury“ v angličtině). Světový román je multijazykový a globální ohlas mají také příspěvky menších literatur, zejména pokud jsou vnímavé vůči celosvětovým politickým a multikulturním podnětům a jsou díky překladům srozumitelné. (V samotných Spojených státech vycházejí v zrcadlových edicích antologie amerických spisovatelů, kteří nepiší v angličtině. K žijícím autorům s celosvětovým přesahem se z větších neanglofonních literatur řadí například Mario Vargas Llosa, Orhan Pamuk, Michel Houellebecq, Milan Kundera, Elena Ferrante nebo Haruki Murakami.)

14 Srov. Damrosch 2003.

15 Srov. Kirsch 2017.

Komplexnější normativní rámování světové literatury je založeno na principu tzv. *worlding*, „společném vyprávění“ a odpovídání na všelidské otázky. Příběh společný celému světu se rodí z napětí mezi západní hegemonií a mezikulturním dialogem vyvažujícím dominanci kánonu začleňováním vyloučených postav a míst do celku světa.¹⁶ *Worlding* se osvědčil už při analýze světové dekolonizační literatury, jejímž terénem byly „nadmárodní příběhy přistěhovalců, kolonizovaných či politických utečenců: tyto hraniční a mezní situace“ v geopolitickém prostoru „bizarní společenské a kulturní dislokace“,¹⁷ v němž je Západ konfrontován se svou neslavnou historií.

Postkoloniální svorník prvního a třetího světa rozložila globalizace a naděje na liberální světový řád zhatila hned na počátku století selhání v podobě nečekaných „absolutních událostí“ (11. září 2001, finanční a migrační krize). Za těchto okolností se politizovala nejen fakta, ale i literární fikce, která globální hybné síly úspěšně tematizuje.¹⁸ Poptávka po politickém narativu přispěla i ke „světovosti“ amerického románu.¹⁹ Literatura vznikající ve Spojených státech vstřebává geopolitické podněty a integruje etnické autory s migračním pozadím. Vymanila se z normativního vlivu univerzit, nakladatelství a kurzů tvůrčího psaní, a využívá potenciál dvojjediné „národní“ i mezi-národní příslušnosti.

II. VSTRĚČ GEOPOLITICKÉMU ROMÁNU: DVA PŘÍKLADY Z JIHOASIJSKÉ DIASPORY

Teoretička Caren Irrová analyzuje americkou prózu prvního desetiletí 21. století, jež má zřejmý mezinárodní přesah, přestože je primárně určena domácímu čtenářstvu.²⁰ Zkoumaná díla člení do tří podskupin — na romány o Američanech v zahraničí, imigrantech v Americe a tzv. nových nomádech.

16 Srov. Kadir 2004.

17 Bhabha 2012, s. 60–61.

18 Silným impulsem pro anglo-americký politický román byl teroristický útok 11. září 2001. Televizní obrazy padajících věží WTC inspirovaly proud literatury národního traumatu. K bezprostředně reagujícím tzv. Twin-Tower prózám poplatným mentalitě pomsty patří například romány Philipa Rotha *Spiknutí proti Americe* (2004, česky 2012), Jonathana Safrana Foera *Příšerně nahlas a k nevíře blízko* (2005, česky 2006), Dona DeLilla *Padající muž* (2007, česky 2008), Josepha O'Neilla *Nizozemě* (2008, česky 2009) a Teddyho Waynea *Kapitoil* (2010). Odstíněnější kritikou orientalismu a imperiálních reakcí na 11. září přispěly prózy Iana McEwana *Sobota* (2005, česky 2006), Salmana Rushdieho *Klaun Šalimar* (2005, česky 2008), Johna Updikea *Terorista* (2006, č. 2007), Kiran Desaiové *Dědictví ztráty* (2006, česky 2007), Mohsina Hamida *The Reluctant Fundamentalist* (2007) nebo Amy Waldmanové *The Submission* (2011).

19 Srov. Robbins 2011. Na strukturální pojetí *worldly novel* Bruce Robbinse navázal Leerom Medovoi, který na literaturu aplikoval teorii světových systémů Immanuela Wallersteina. „Literatura světového systému“ je podle Medovoie napojena na (geo)politické a (geo)kulturní síť decentralizované „světové ekonomiky“ a odráží nerovnosti mezi jádrem a periferií v různých částech světa. Srov. Medovoi 2011.

20 Srov. Irr 2014.

V první skupině jsou satirické variace na příběhy „našinců na toulkách“. Parodují „cestovatelský“ požitek z uměleckého a sexuálního osvobození vyhledávaného hrdiny autorů meziválečné a poválečné pařížské emigrace. Postmoderní Američané v nich cestují po globalizovaném „malém dobrém světě“,²¹ ale ztrácejí potěšení z objevování a společenské poměry v hostitelských zemích jsou jim většinou lhostejné.²² Druhou skupinu tvoří přistěhovalecké romány, které zasazují národní vyprávění do mezinárodního rámce mimo dosah nacionalismů. Nejsou již diasporicky nostalgické, nýbrž multipolárně a aktuálně zaměřené. Zatímco imigrační literatura 20. století vycházela z minulosti postav v zemích původu, současní autoři se soustředí na přítomný narativ v daném časoprostoru.²³ Opouštějí témata jednosměrné amerikanizace, a kromě očekávaných nárazů do institucionálních a kulturních překážek tematizují polovičatou integraci a zpětnou migraci.²⁴ Do třetí skupiny spadají díla vykazující žánrový posun od migračního ke „světovému“ geopolitickému románu orientovanému na americké mezinárodní angažmá. Na globálním jevišti deformovaném politickými konflikty se pohybují světoběžníci, kteří setřásli minulé křivdy a nepodléhají resentimentu „vytržení z kořenů“. Propojují vlastnosti expatriantů a heterogenní identitu novodobých kočovníků. Postavy nových nomádů mají často autobiografické rysy svých kosmopolitních autorů. Vypravěčem je zpravidla příslušník střední třídy, deprivovaný svědek západního idealismu a imperiálních ambicí.²⁵ Nomádská energie spisovatelů dává jejich transkulturnímu vyprávění sílu vyvracet místní stereotypy i bohorovnost bývalého koloniálního centra.²⁶

21 Russo 2007, s. 528.

22 Příkladem je prvotina Garyho Shteyngarta *Příručka ruského debutanta* (2002, česky 2007) o židovském přistěhovalcovi z SSSR, která je satirou na klasiku vystěhovaleckého vyprávění *I slunce vychází* Ernesta Hemingwaye. Parodické odkazy na Američany v Evropě nabízejí romány Arthura Phillipse *Prague* (2002) a Toma Rachmana *The Imperfectionists* (2010), italské příběhy Henryho Jamese s ozvuky morálního úpadku Evropy připomínají prózy Petera Camerona *Andorra* (1997), Richarda Russoa *Bridge of Sighs* (2007) a Cynthie Ozickové *Foreign Bodies* (2010).

23 Například New York v době útoku 11. září je scénou pro cizince v románech *Nizozemě* (2008, česky 2009) irského autora Josepha O’Neilla, *Císařovy děti nemají šaty* (2006, česky 2008) Američanky Claire Messudové nebo *The Reluctant Fundamentalist* (2007) pákistánského spisovatele Mohsina Hamida.

24 Opakované návraty (konkrétně z/do Polska, Pákistánu, Dominikánské republiky, Ruska, Indie, Filipín, Číny a Kuby) jsou pojednány v románech etnických spisovatelek a spisovatelů Brigid Pasulkaové *A Long Long Time Ago and Essentially True* (2010), Mohsina Hamida *The Reluctant Fundamentalist* (2007), Junota Díaze *Krátký, leč divuplný život Oskara Wajda* (2007, česky 2009), Garyho Shteyngarta *Absurdistan* (2006), Jhumpy Lahiriové *The Namesake* (2004), Jessicy Hagedornové *Dream Jungle* (2003), Davida Wonga Louie *The Barbarians are Coming* (2000) a Cristiny Garciaové *Dreaming in Cuban* (1992).

25 Prototypem je britský novinář služebně ve Vietnamu Thomas Fowler z románu Grahama Greena *Tichý Američan*.

26 Příkladné atributy vystěhovalce a nomáda vykazuje hrdina postmoderního „globálního“ románu *Nowhere Man: The Pronek Fantasies* (2002) amerického spisovatele bosenského původu Aleksandara Hemon. První autorova próza v angličtině, autofikční bildungsroman, sleduje Jozefa Proneka od bezstarostného dětství a bouřlivého dospívání v Sarajevu ke

Postkoloniální národní alegorie byla až do konce minulého století protiváhou převážně apolitické postmoderní literatury.²⁷ K obrození politického románu²⁸ došlo na zlomu tisíciletí nejprve ve Spojených státech, když druhá a třetí generace spisovatelů mezinárodního původu začala propojovat téma národní identity s tehdy již nepopíratelnou postmoderní kritikou politiky. Vznikl žánr geopolitického románu, který navazuje na linii anglo-americké politické prózy revizí domácích témat z transnacionálního hlediska. Jeho fikční narativ se vztahuje k aktuálnímu stavu světa a reflektuje indicie hrozeb vynořujících se na pozadí globalizace, migrace a nástupu informačních technologií. Autory geopolitické anglojazyčné literatury počátku milénia třídí Irrová do čtyř skupin. Společné je jim přijetí globalizace v kombinaci s liberálním individualismem nebo umírněným kolektivismem. Kritériem je vize ideálního propojení světa jako mozaiky národů nebo jedné integrované entity na škále od „lokalistů“ po „globalisty“.²⁹

Mezi umírněné liberální globalisty řadí Irrová také oceňované zástupce jihoasijské diaspory Mohsina Hamida a Hariho Kunzrua. Věkem vrstevníci s kořeny na indickém subkontinentu čerpají z kulturního dědictví Spojených států a Velké Británie, které se staly jejich adoptivními domovy.³⁰ Ve svých dílech zkoumají hybridní identitu jednotlivce, ohrožovanou pozůstatky kolonialismu a vedlejšími produkty globalizace. Jejich v pořadí druhé romány *The Reluctant Fundamentalist*

studii v Kyjevě a Chicagu, kde se hrdina usadil, zatímco v rodné Bosně vypukla bratrovražedná válka. Jeho existence „člověka odnikud“ v Americe není založena na azylu válečného uprchlíka, nýbrž na chatrných kulturních základech z četby beatníků a poslechu rockové hudby. Proněk je spíš mezi-městský než mezi-národní nomád (identifikuje se jako Sarajevan, ne Bosňan). V rozptýleném post-nacionálním prostředí se národní příslušnost jeví jako přežitek — jeho evropské a americké já splývá.

27 Srov. Jameson 2016.

28 Podle Mary McCarthyové odkazuje adjektivum „politický“ na příběhy 1) o umění „propagandy“, které mohou čtenáře přesvědčit nebo varovat (v americké literatuře např. *Chaloupka strýčka Toma*, romány Sinclaira Lewise a E. L. Doctorowa); 2) o politicích (např. trilogie Johna Dos Passose, *Všichni jsou zbrojnoši královi* Roberta Penn Warrena, žurnalisticko-politické romány G. Vidala); 3) o povaze moci (v klasické anglo-americké literatuře např. Swiftovy *Gulliverovy cesty*, Melvillova *Bílá velryba*, Orwellova *Farma zvířat*). Srov. McCarthy 1984.

29 1) Mainstreamoví liberálové (např. autorky migračního původu Jhumpa Lahiriová, Cristina Garcíaová, Mona Simpsonová, Helen Oyeyemi a rodilí Američané jako Dave Eggers, Ken Kalfus, Anthony Doerr); 2) Globalisté-estéti (např. Michael Chabon, Gish Jenová, Jessica Hagedornová, Jeffrey Eugenides); 3) Liberální globalisté (např. američtí etničtí autoři Junot Díaz, Gary Shteyngart, Aleksandar Hemon, Australan Peter Carey nebo Ir Joseph O'Neill); 4) Kolektivističtí globalisté (např. Američané Russell Banks, Jonathan Safran Foer, Teddy Wayne nebo autoři a autorky s africkými kořeny Helon Habila, Moses Isegawa, Chimamanda Ngozi Adichieová). Srov. Irr 2014, s. 17–22.

30 Mohsin Hamid (nar. 1971 v Láhauru) je britsko-pákistánský spisovatel paňdžábsko-kašmírského původu. Vyrůstal, studoval a střídavě žije v Pákistánu, USA a Velké Británii, jež občanství v roce 2006 získal. Je autorem pěti románů. Hari Kunzru (nar. 1969 v Londýně) je britsko-indický žurnalista a spisovatel kašmírského původu z otcovy strany; v roce 2022 získal rovněž americké občanství. Je autorem osmi románů.

(Váhavý fundamentalista, 2007) a *Transmission* (2004; česky jako *Virus*, 2006, dále jako *Transmise*³¹) jsou ukázkou současné globální literatury a jako takové potvrzují změny ve vývoji imigrační prózy. Přerušují její historizující linii a neopakují již příběh selfmademanů ani klišé o zaostávání Orientu. Protagonisté se neohlížejí do minulosti za sociálně-psychologickými motivy emigrace. Jejich dobrovolný odchod z vlasti neruší domov ve smyslu sdílené paměti a jazyka. Zároveň ztělesňují nesa-mozřejmý status a odcizení expatriantů, kteří podlehli iluzi o amerikanizaci bez kulturní asimilace. Děj románů je zasazen do historicko-politických reálií počátku 21. století, kdy unipolární geopolitiku po studené válce rozkolísaly civilizační a ky-bernetické hrozby a terorismus sebevražedných islamistů a internetových hackerů zaskočil představitelství Západu. Autoři vedou paralely mezi osobními ztrátami postav a neštěstími světového dosahu — hroucením individuálních plánů a zřícením budov WTC, respektive rozpadem globální infrastruktury. Narušili schémata literatury národního traumatu reagující na útoky 11. září 2001 poplatné tezi o střetu civilizací a v geopolitickém plánu předjímají soumrak americké dominance na úsvitu „asijského století“.

Vybrané romány odkazují k aktuálnímu světu politiky a technologií. Referenčnímu přesahu narativu a „označované“ reality odpovídá jejich převážně kontextová interpretace. V následující analýze jsou využity rovněž intertextové vazby a poznatky postkoloniální kritiky identity a rasismu.

ZDRÁHAVÝ FUNDAMENTALISMUS PODLE MOHSINA HAMIDA

V próze *Váhavý fundamentalista* obrátil Mohsin Hamid tradiční příběh přistěhovaleckého úspěchu. Mladý Pákistánec Čengiz vzpomíná na tvrdé procitnutí z amerického snu a vysvětluje, proč se předčasně vrátil do rodné země. Vystupuje v rolích hosta-imigranta i hostitele — jeho zpověď je zarámována setkáním s cizincem v láhaurské kavárně —, avšak ani v jedné z nich neobstojí.

Hamid použil nepravý vnitřní monolog vypravěče v první osobě, který se svěřuje nejmenovanému americkému posluchači, jehož repliky jsou zamlčeny. Inspiroval se Dostojevského *Zápisky z podzemí* a zejména novelou Alberta Camuse *Pád*. Čengiz je stejně jako Camusův antihrdina chvástavý mluvka. Oba hovoří k bezejmenným adresátům, kteří nedostávají slovo.³² Jejich samomluvy ústí do výčitek za „prvotní hřích“, osobní selhání iniciované „pádem“ — newyorských věží WTC a skokem sebevražedkyně. Oba si udržují nad svými nedůvěřivými sekundanty převahu. Chtějí se vyvinut a nebýt souzeni. Techniku vnitřního dialogu adaptoval Hamid na jednostranný intimní „rozhovor“. Formát dvou postav a oslovení ve druhé osobě staví do pozice naslouchajícího „návštěvníka“ i čtenáře.

31 Český titul románu *Virus* vyvolává zužující asociaci s počítačovým virem. V této studii je použit doslovný překlad názvu originálu.

32 Camusův vypravěč tituluje „spoluúčastníka“ rozhovoru „milý příteli“, Čengiz oslovuje svého partnera bezpříznakovým „pane“. Oba v úvodních větách nabízejí svým protějškům „služby“, zatímco je obsluhují číšníci — „ctihodná gorila“, respektive „divoch“ od afghánských hranic.

Obsazením protagonisty do dvojrole vypravěče a hostitele zasadil autor jeho minulost organicky do přítomného vyprávěcího rámce. Čengiz v něm líčí svou bezmála pětiletou americkou zkušenost. Do Spojených států přišel ve dvaadvaceti letech jako stipendista Princetonské univerzity. V konkurenci absolventů ročníku 2001 se prosadil na prestižní pozici finančního analytika newyorské ratingové firmy Underwood Samson a v meritokratickém prostředí si záhy získal respekt. Dveře do vybrané středostavovské společnosti mu pootevřela známost se senzitivní Erikou, kolegyní z univerzity, která ale z paměti nevytěsnila vzpomínku na mrtvého milence. Formativní události zažíval Čengiz na zahraničních cestách (Řecko, Filipíny, Pákistán, Chile), kde se choval a mluvil jako Američan, představitel globálního byznysu. Cítil se ale Newyorčanem, součástí multirasového „města možností“, do jehož „barevného spektra“ rychle zapadl.

Lesk New Yorku zastínila po 11. září manifestace národní síly a soudržnosti, když Spojené státy vstoupily do „války s terorismem“. Přestože patřil k „podezřelé rase“, Čengiz nebyl ve válce s Amerikou — byl produktem americké univerzity, vydělával lukrativní americké mzdy a byl zamilovaný do Američanky. Těžil z výhod globalizace, které zasadili teroristé těžkou ránu. Jedna jeho „část“ však „toužila vidět, jak se Americe ubližuje“. Pocítil „pozoruhodné potěšení“ z ponížení světového hegemonu, kterého „srazila na kolena“ malá skupina „jiných“. ³³ „Freudovské“ pousmání nad televizními obrazy padajících budov poodhalilo znepokojivou, „fundamentalistickou“ stránku jeho osobnosti, ³⁴ v níž se mísilo zadostiučinění s vděčností Americe.

Čengiz doufal, že se ho bouře spuštěná teroristickým útokem osobně nedotkne. Ve firmě předstíral šok a sdílenou bolest. „Fámy“ o protiarabských policejních razíích, šikaně a propouštění, lynčování a záhadných zmizeních krajanů zpočátku ignoroval. Jeho konverzi urychlila až americká „trestní expedice“ proti Afghánistánu, zemi „příbuzných“ a muslimských přátel. K prozření přispěla také návštěva rodičů v Láhauru. Na chátrající rodný dům a zaostalou zemi ještě hleděl očima světoobčana, který „může zase odjet“. Po návratu do Ameriky se však pustil do opravy orientalistického obrazu Pákistánu — vlasti „zbídačených radikálů“, ale i „svatých a básníků“. Neoholil si plnovous, aby zvýraznil svou etnicitu dosud zakrývanou oděvem a účesem. Odložil mimikry předstírané asimilace a rázem nebyl „bližní“, nýbrž „ten druhý“, v lepším případě „exotický známý“. Čengiz pochopil, že sloužil „americkému impériu“, oportunisticky imitoval nejen životní styl a mluvu Američanů, ale osvojil si i jejich přezíravost. ³⁵ Výnosné zaměstnání, Eriku i New York nakonec opustil a přes nesouhlas rodičů se vrátil do Pákistánu. Jeho protiamerické smýšlení posílila invaze do Iráku. Organizoval protesty levicových studentů láhaurské univerzity a agitoval proti spojenectví s USA, zemí, která zabíjí nejvíce občanů jiných států, jak bezelstně poznamenal v rozhovoru pro zahraniční televizi. Stal se „pochybným individuem“,

³³ Hamid 2007, s. 83, 84. Citace z Hamidova románu *The Reluctant Fundamentalist* jsou uváděny v překladu autora studie.

³⁴ S uspokojením vzpomínal Čengiz také na dávnou studentskou epizodu, kdy vyděsil spolužáky poznámkou, že by se chtěl stát vůdcem islámské republiky s jadernou zbraní. Jen Erika ocenila jeho „smysl pro humor“.

³⁵ Taxikář v Manile na něj hleděl s „nepokrytou nenávistí“, pro knihkupce ve Valparaísu byl slouhou Ameriky.

kteř se boj o ivot. Připadal si jako „Kurtz čekající na sveho Marlowa,“³⁶ přirovnal autor engizovu proměnu k metamorfóze pana Kurtze, „vyslance soucitu“ a civilizace z románu Josepha Conrada *Srdce temnoty*.

Hamid prokázal camusovsko-conradovsk cit pro gradaci situačního napětí a vnitrnho neklidu mlčenlivého nvstevnka, jeho  chování rezonuje v promnliv intenzitě engizovch promluv. I kdy  bylo na cizinci patrn nepřtelsk naladn, Čengiz zůstal zdvořil a udržoval kultivovanou dikci. „Nemel byste podléhat představ, že my Pkistnc jsme vsichni potenciln terorist,“ rozptyluje posluchačovy obavy, „stejn jako my bychom si nemeli myslet, že vsichni Amerčan jsou kladn vrazi.“³⁷ Z reaki společníka dovodil, že slou žil v armádě a celem jeho nvstevy mohla být fyzick likvidace „nepřtele“. Napětí mezi oběma narativy — fiaskem engizovy amerikanizace a tušenm posláním bezejmenného Amerana — vrchol zlovstnm „zábleskem kovu“ v cizincov ruce.

engiz připomn „moderního janiare“, kter přešel na opačnou stranu — ke křtanskmu Západu.³⁸ Kritika upozornila, že obsedantn vztah Eriky k zesnulému milenci Chrisovi je nrzkou na křtansk základy souasn Ameriky (*Chris/tian Am/Erica*). engiz, jeho  urdsk jméno připomn dobyvatele Čingischána, př „dobývání“ Eriky a společenského teritoria Spojených států neuspěl. S Erikou se mohl intimní sbl it, jen kdy  si na jeho místě představila Chrise. Muslim engiz tak „pronikl“ do Am/Eriky jen pod maskou falen „křtansk“ identity, poznamenala kritika Hager Ben Drissov.³⁹ Jeho: „[p]ředstrej, že jsem on,“ je vyrazem odcizen — „zdálo se mi, že to nejsem já“⁴⁰ — a zrcadlovm obrazem engizova vlastního napodobování světa hostitel. Jejich rozchod symbolizuje vzdalování islámského a západního světa po 11. září. Ani dominantn Am/Erika nedokázala udržet pohromadě „spojen stt“ kultur, ras a národů, kter se odmtj asimilovat.

V nenaplnm vztahu engize s labilní unikavou Erikou autor alegoricky propojil romantick a geopolitick motiv románu. Morln dilemata jednotlivců jsou poháněna mocenskm djinnm mechanismem. Hamid se inspiroval politickm románem Grahama Greena *Tich Ameran* a přenesl konflikt ze „srdce temnoty“ do centra Západu. Vypraveci v obou przch musí zaujmout postoj ke svetovm událostem (válce v Indoin, respektive válce s terorismem), jejich  hybatelem jsou jednou americk nekoloniální zájmy v jihovchodn Asii a podruhé ambice islamistických terorist na území USA. Oba ili spokojen v „nepřtelskm“ prostředí, ale proměnili se v rozhořen glostory, a nakonec i v kontroverzn aktéry. Nemj ist svědomí, ale ani jejich protihraci nejsou tak nevinn, jakými se zpočátku zdli.⁴¹

36 Hamid 2007, s. 207, 208.

37 Tamt , s. 208–209.

38 Tamt , s. 173.

39 Srov. Driss 2016.

40 Hamid 2007, s. 120.

41 Hamidovo rozestaven vypravee a jeho prot sk — engiz vs. „tich Ameran“ — odpovd Greenov dvojici — britsk novinář Fowler vs. americk agent Pyle. (Vedle odkazů na Greena a Conrada vyu ív autor i další aluze na anglo-americkou literaturu tematizující imigraci a vztahy s „nevyzpytatelnmi“ cizinci [Samuel Taylor Coleridge, Washington Irving, Henry James, Francis Scott Fitzgerald].)

Název románu *Váhavý fundamentalista* vystihuje rozštěp Čengizovy identity, protiklad pochybující nejistoty a bezpodmínečných nároků každého extremismu. Odráží se v něm emocionálně politický rozpor mezi konformním a radikálním postojem vzdělaného liberála proměněného ve fundamentalistu „proti své vůli“. Čengiz váhá mezi pokušením islámského radikalismu a křesťansky založeného kapitalismu, k němuž odkazuje krédo firmy Underwood Samson „Soustřeďte se na základy“, míněno profesionalitu a finanční „fundamenty“ systému. Zástupce „naší“ společnosti — tajemný Američan — ho za bariérou předsudků nepochopil. Otázku prezidenta Bushe „Proč nás nenávidíte?“ obrátil Mohsin Hamid na „Proč se jich bojíte?“, ale definitivní odpověď nenašel.⁴²

PŘENOSOVÉ ŠUMY PODLE HARIHO KUNZRUA

V románu *Transmise* odkazuje Hari Kunzru na aktuální trendy přelomu tisíciletí (ekonomickou migraci, internetovou horečku, virtualizaci a medializaci reality) provázené riziky a anomáliemi, jako je kyberterorismus, diskriminace přistěhovalců nebo kult celebrit. Autor opustil postkoloniální indickou tematiku své prvotiny a vkročil do anti-utopického světa počítačových technologií a (show)byznysu. Globální scénu pokrývá jak prostorově (Indie, Anglie, Kalifornie, Dubaj, Belgie, Skotsko), tak „virtuálně“ (počátky světové sítě).

Titul románu upomíná nejen na informační transmissi dat a mediální šíření zpráv, ale také na kulturní „přenosy“ mezi odlehlými lokacemi a jejich poruchy spojené s globalizací. Přenosem svého druhu je i přesídlení protagonisty do společensky propustné Ameriky. Globální mobilita prospívá migrantům, ale i digitálním a ideovým „virům“, které roznášejí cizorodé škodlivé kódy.⁴³

Děj se odehrává v době, kdy praskala takzvaná dot.com bublina, online firmy bankrotovaly, dříve cenění inženýři byli propouštěni a proměňovala se mentalita manažerů. Autor splétá motivické linky představitelů světa technologií, showbyznysu a podnikání — programátora Ardžúna Mehty, bollywoodské hvězdičky Lejly Záhirové a ředitele anglické mediální agentury Guye Swifta — a jde po jejich soukromých, kariérních a virtuálních stopách. S až sociologickým zaujetím poukazuje Kunzru na nerovné postavení různých skupin migrantů. Guy a Lejla patří ke globální mobilní vrstvě (cestují první třídou za obchodem a natáčením), zatímco Ardžún přicestoval (turistickou třídou) do USA na pracovní povolení s oprávněním ke tří- až šestiletému pobytu. Přesto se i on řadí k privilegovanějším pracovním migrantům na rozdíl od „periferních“ příslušníků globální podtřídy bojujících o přežití, politických azylantů a uprchlíků bez dokumentů.

Ardžún vyrostl na předměstí Nového Dillí. Bakalářský titul získal na průměrném technologickém institutu. Více než studiu se věnoval programování a stal se uznávaným členem místní počítačové komunity. Měl však vyšší ambice a odchod do Silicon Valley v létě 2000 nakonec podpořila i rodina. Odsoudili ho ale krajané, pro které

⁴² Próza vynesla autorovi užší nominaci na Man Bookerovu cenu za rok 2007, ale i kritiku za údajné šíření antiamerikanismu a strachu z „muslimského hněvu“.

⁴³ *Transmissi sui generis* je i samotné literární „sdělování“ příběhu.

byl třiaadvacetiletý Ardžún nevděčným odmítačem „výživného prsu Matky Indie“.⁴⁴ První měsíce v Kalifornii přežil v dluzích „na lavičce náhradníků“. Zvládl alespoň americkou angličtinu a zbavil se iluzí o tamní všeobecné prosperitě. Po roce Ardžúna zaměstná renomovaná společnost Virugenix, v jejímž antivirovém týmu se uvolnilo místo testera. Ani píle a talent ho nepozdvihnou z kategorie druhořadého zaměstnance, imigranta ubytovaného v garsonce a placeného hluboce pod úroveň amerických kolegů. Je také jako první obětí „firemní politiky zeštíhlování“ po necelém roce propuštěn. Ardžún reagoval intuitivně radikální revoltou. Vytvořil počítačový virus, pojmenoval ho Lejla po své platonické lásce Lejle Záhirové a vypustil do podnikové sítě Virugenixu. Riskoval vznik „malého problému“, který by vzápětí triumfálně vyřešil. Chtěl přinutit zaměstnavatele, aby mu vrátil milovanou práci a on mohl dál „žít v zázračné Americe“.⁴⁵ Přecenil ale anonymitu a podcenil ničivost viru. Lejla spustí „bitový holocaust“, řetězový kolaps sítí a výpadky infrastruktury po celém světě. Bezpečnostní služby vyhlásí pátrání po „kyberteroristech“. Americká vláda tipuje nepřátelský stát nebo domácí pátou kolonu, novináři spekulují o souvislosti viru s marketingem bollywoodské herečky, zoufalý podnikatel Guy, kterému „banální porucha sítě“ zničila firmu, podezírá muslimské fundamentalisty. Připomíná to paranoidní atmosféru po 11. září 2001, které není v románu výslovně zmíněno, ale jeho stín je v kontextu stále přítomný. „Cizí státní příslušník“ Ardžún dostane výpověď — mimo jiné pro „ztrátu důvěry“ — necelý rok po útoku na newyorská dvojčata.

Autor se inspiroval kapitolou „Případ toxického zamoření ovzduší“ v románu Dona DeLilla *Bílý šum*, kde ekologická havárie spouští nácvič „simulované“ evakuace. Kunzru nahradil znečištění ovzduší počítačovým virem a nacvičování evakuace „reálnou simulací“ kyberútoku. Osobní pohnutka Ardžúnova činu je nesoouměřitelná s jeho následky a mediálním ohlasem, kdy je fingovaný útok vzápětí diagnostikován jako hackerský terorismus. Tento příznačný motiv převzal Kunzru z románu Salmana Rushdieho *Klaun Šalimar*, v němž je privátní pomsta také vyšetřována jako terorismus, muslimský pachatel je stejně nepolapitelný jako Ardžún a společnost zřejmě akceptuje porušování lidských práv při hledání spravedlnosti. Také v románu *Transmise* volá veřejnost po odvetě, včetně mučení podezřelých.

Vypuštěním viru ztratil Ardžún kontrolu nad situací, v níž byl zároveň viníkem i obětí. Po odhalení jeho totožnosti se polarizovalo také veřejné mínění. Ardžún nebyl jen stereotypně „nevypočitatelný Asiat“. Stal se z něj mediální štvanec a zároveň obdivovaná hvězda, globální zloduch i zneuznaný génius nebo antikapitalistický „revolucionář“. Výpadky sítí a interference způsobené Lejlou se přenesou z virtuálního do fyzického časoprostoru. Ztrácí se věci, peníze i lidé. Ze svých korporátních světů technologií, filmu a médií záhadně mizí i ústřední postavy románu. Zdivočelý kyberprostor vymazal jejich původní identity a propojil cesty, které se v reálném světě nikdy neprotnuly.⁴⁶ Ardžúna Mehtu, jehož tvář zná celý svět, se nepodaří dopadnout a ani „mehtologové“ se neshodnou, jak se mu podařilo uniknout. „Snažil se jednat,

44 Kunzru 2006, s. 30.

45 Tamtéž, s. 163.

46 Ardžún vstoupil do života Lejly Záhirové alespoň na videokazetě, na níž převyprávěl svou verzi příběhu.

ale místo toho ze sebe udělal *nikoho*,⁴⁷ stal se typickým „neviditelným“ imigrantem. Také Lejla Záhirová se ztratí ze zorného pole fanoušků. V Indii si přesto udrží auru svatosti, její prostá krása a nadpřirozené zmizení jsou považovány za božské atributy. Jediný, kdo se nakonec „najde“, je „nový“ Guy Swift. Nositel světoobčanské koloniální mentality zvyklý určovat manažerské trendy se dostane do vleku absurdního sledu událostí. Zapojí se do projektu deportací přistěhovalců, cizinecká policie ho ale v databázi poškozené virem zamění za albánského běžence a pošle do sběrného tábora. Vynoří se na severu Anglie na člunu s nelegálními migranty.

Kunzru využil dobové paralely s e-mailovým virem ILOVEYOU⁴⁸ a biologickým virem HIV. V obou případech spouštěla virální nákazu „láska“. Také Ardžúnem naprogramovaný „červ“ pronikal do těla hostitele prostřednictvím „lásky“ (e-maily prováděné animovanou tančící postavičkou Lejly Záhirové) a šířil se „dotekem“ (kliknutím myši). Lejla se přitom chovala jako živý organismus, mutovala a zametala stopy. Antivirové prohlížeče ji nedokázaly odhalit a žádosti o účinnou „vakcínu“ přicházely do Virugenixu z celého světa. Vypukly „závody ve zbrojení“ mezi autory virů a protivirových programů. Virologická a válečná metaforika navozuje analogie mezi biomedicínou a geopolitikou — obory, které brzdí přenos nakažlivých mikrobů a myšlenek.

„Konvergence strojů a biologie“⁴⁹ Ardžúna fascinovala. Také počítačový virus je v obrazném smyslu výsledkem sblížení s virem biologickým. Teoretička Pei-chen Liao označila virus v Kunzruově románu za biopolitickou metaforu, která nasvětluje odvrácenou stranu globalizace a rámuje „zlověstnou konvergenci demokracie a násilí“.⁵⁰ Autoimunitní sebekritika společnosti, která by měla státnímu násilí předcházet, selhává. Na digitální virovou invazi reagují vlády hledáním „parazitů“ na těle hostitele, bojují proti budoucímu teroru bez ohledu na demokratickou zákonnost. Série chyb imunitního systému (nesprávnou diagnózou Ardžúnova činu počínaje, šikanou a smrtí nevinných cizinců konče) souvisí s efektem 11. září. Alergické reakce spustil „virus terorismu“, rétorické přirovnání zavedené prezidentem Bushem a poukazující na souvislost mezinárodního terorismu a imigrace. „Oni“ žijí mezi „námi“ tvrdila propaganda a jako apriorně nepřátelské zaměřovala orientální Jiné (i „tvář“ Lejly je asijská). Podle Liao román *Transmise* ilustruje, jak biopolitická moc nad lidským životem založená na etnickém principu a bezpráví vede k sebepoškozování společnosti, které může skončit „autoimunitní sebevraždou“.⁵¹

Parazitické virové podobenství odkazuje nejen k překerní Ardžúnově situaci, ale i k jeho přistěhovaleckému příběhu. Je přítomno v antiimigračních stereotypech apelujících na „negativní diferencí“⁵² „proradných“ Asiátů jazykem infikovaným podprahovým rasismem.⁵³ Asijská gastarbeiteři se cítí jako „malomocní“, kteří v Americe

47 Kunzru 2006, s. 164.

48 V květnu 2000 šířily infikované e-maily s předmětem ILOVEYOU virus po nezabezpečené síti z Filipín do Evropy a USA a nakazily desetinu všech počítačů připojených k internetu.

49 Kunzru 2006, s. 116.

50 Liao 2013, s. 83.

51 Derrida 2003, s. 95.

52 Bhabha 2012, s. 131 (kurziva v textu).

53 Řečové mocenské projevy jsou pozůstatky koloniální stereotypizace, strategie budování kolektivní identity bezohledné vůči jednotlivci. Stereotyp je podle Bhabhy zdrojem moci

roznášejí lepru. Rasově zatížená je také fráze označující je za „partičku vyhladovělých jantarů“.⁵⁴ Evokuje parazitismus „hladovějících“ přistěhovalců závislých na velkorysosti hostitelů, aniž by vytvářeli protihodnotu. Také Ardžún je jen oportunistický příživník, v lepším případě trpěný cizinec, poslední najatý za konjunktury a první propuštěný v recesi.

Už v počátcích internetu zasahoval rozpínající se kyberprostor do sociálních a geopolitických poměrů. V závěrečné kapitole románu *Transmise* nazvané „Šum“ klade autor otázku, jak vzniká spolehlivé vědění a co se ztrácí při přenosu signálu od původce k adresátovi. Postmoderní komunikační nejistota vnáší chaos do reálného světa „pokrytého“ svým vlastním mediálním obrazem.⁵⁵ Autor paroduje virální jazyk zpráv, které interpretují informační šum jako ohrožení národní bezpečnosti. Lidé jsou nakaženi stejně jako jejich počítače a závěrečná „informační katastrofa“ podtrhuje dystopické vyznění a satirický podtón románu. S nadsázkou předjímá Hari Kunzru důsledky naivně optimistické technologické revoluce.

TRANSKULTURNÍ HYBRIDIZACE A ZLOVĚSTNÝ RESENTIMENT

Protagonisté románů Mohsina Hamida a Hariho Kunzrua *Váhavý fundamentalista* a *Transmise*, dvacátníci Čengiz a Ardžún, uskutečňovali své sny na protilehlých březích Spojených států, kde také převážně plyne vyprávěcí čas obou próz. Pocházejí z bývalé Britské Indie a patří k zámožnějším pracujícím vrstvám žárlivým na podnikatelské elity hostitelské i rodných zemí. Ardžún sice nemá titul z prestižní univerzity jako Čengiz, ale oba jsou vzorem soutěživosti, kterou plodil neoliberalní internacionalismus. Díky talentu a potřebě vyniknout se uchytili v renomovaných firmách svých oborů. Přesto byla jejich amerikanizace předčasně přerušena.

Ocitli se v disharmonickém prostoru osobní autonomie a veřejného znevýhodnění, v mezichase naděje otevírající budoucnost, jejímž rubem je zklamání. Okouzlení Amerikou, která je přijala jako odborně zdatné posily, vyvanulo v prostředí hodnotového konzervatismu a asociálního kapitalismu. Bez občanství a garantovaného pracovního právního postavení byli zranitelní, odkázaní na benevolenci zaměstnavatelů. Spoléhali se na inkluzivní étos a praxi Spojených států, ale etnická neprivilegovanost překryla jejich profesní a třídní příslušnost. Čengiz zůstal „exotickým druhým“, Ardžún „vízovým otrokem“.

Jejich kariéry se lámaly po 11. září 2001 v šovinismem nabitě atmosféře, která probudila neokoloniální formy násilí a kultu Jiného. Stín teroristického útoku (u Hamida explicitně, u Kunzrua implicitně) padl také na přistěhovalce jihoasijského původu. Z obou aktérů se stali „lokajové teroristé“ — Čengiz zaměňovaný za „kolektivně

nad rasově a kulturně Jinými a současně projevem slabosti a znepokojení. Je totiž „formou poznání a identifikace, která kolísá mezi tím, co je [...] již známé, a něčím, co je třeba úzkostně opakovat“ (Bhabha 2012, s. 121).

54 Kunzru 2006, s. 50. V originále je použit výraz „vyhladovělí kuliové“ v narážce na otročskou práci zahraničních dělníků původem z Asie.

55 Zacyklení komunikace lze číst i jako úvahu o přenosu „sdělení“ od spisovatele ke čtenáři, jako metavyprávění o vlastním psaní.

podezřelého“ Araba a Ardžún rovnou za kyberteroristu. Zachytilo je soukolí stroje, který nebere ohled na osobní motivace a kvality, a vyvrhlo je jako parazity.

Amerika očekává, že se imigranti přizpůsobí a budou pro ni přínosem. Čengiz a Ardžún nevstoupili do „tavicího kotle“ a kulturní asimilaci jen předstírali. Pod mimikry většinové společnosti napodobovali způsoby hostitelů, aby pronikli „do centra“, kde se rozhoduje, především do přízně nadřazených. Osudnou se jim stala imitace touhy, napodobování ambicí, které vedlo ke konfliktům a zahanbujícímu vyloučení. Toužili po uznání a uvěřili příslibu rovných příležitostí. Tím hlubší deziluzi zažili, když vyšli z platónského divadla idolů. Jako všichni napodobitelé nedostižného vzoru⁵⁶ podlehlí resentimentu, zahořklosti živěné pocitem křivdy, závidi a ponížení. Mimetické chování a potlačování vlastní etnicity rozředilo jejich identitu⁵⁷ a vedlo k její aktivní kulturní hybridizaci. Důsledky se projeví radikálními reakcemi na zneuznání a geopolitickou aroganci Ameriky.

Po fiasku svých plánů odláceli „tém nahoře“. Čengiz byl proudem příčin a následků unášen, zatímco Ardžún ho sám inicioval. Oba pak čelili vnuceným volbám, podezírání a pokušení pomsty. Čengiz pochopil, že arogantní, „imperální“ Amerika „musí být zastavena“, a po návratu do Láhauru se angažoval v protiamerickém hnutí. Ardžún nebyl tak světonázorově vyhraněný ani schopný sebereflexe a zůstal i po pádu na dno apolitický. Přesto bylo jeho zklamání „produktivnější“. Zatímco Čengiz obrátil svůj hněv proti celému systému, s nímž si sám zadal, a nesl výhradně osobní následky, Ardžún zavínil útokem na jednu firmu celosvětovou katastrofu.

Hamid rámuje Čengizův monolog reálnými mezinárodními událostmi (11. září, války na Blízkém východě, indicko-pákistánský konflikt), Kunzru používá smyšlené mezinárodní kulisy. Startérem krize je v prvním případě světodějná událost, podruhé nepatrná subjektivní záminka. Výsledkem jsou pohromy globálních rozměrů zprostředkované televizním či online „přenosem“ kolapsu newyorských mrakodrapů, respektive technologických sítí. Výchozí šoky — (skutečný) teroristický a (simulovaný) digitální útok — způsobily kaskádová selhání (reálné) geopolitiky a (fiktivní) geoekonomiky.

Romány *Váhavý fundamentalista* a *Transmise* tematizují skutečné i tušené mileniální hrozby a sebeničivé autoimunitní reakce. Teroristický nálet a infrastrukturní blackout probudily přízrak svatých válek (proti mezinárodním teroristům a západním bezvěrcům), podnítily reciproční předsudky a vehnaly aktéry do neospravedlnitelných extrémů. Čengiz a Ardžún — fundamentalista a kyberterorista „proti své vůli“ — jsou náhodné oběti této paranoie. Jejich amerikanizace se zadržela na „procesu osmózy“,⁵⁸ rozpouštění hranic mezi soukromím a politikou. Do zmenšených, „domáckých“ pro-

56 Imitativní jednání, které se osvědčovalo obyvatelům kolonií, je po dekolonizaci anachronismem. Bhabha interpretuje koloniální napodobování jako dvojakou touhu po Jiném, který je „téměř stejný, ale ne zcela“ (Bhabha 2012, s. 147 [kurziva v textu]). Frantz Fanon označuje africké imitátory Západu za bezectné „karikatury“ a „povinnou“ nápodobu norem kolonizátorů za „nechutné mimikry“ (Fanon 2015, s. 236).

57 Etnické sebeurčení interpretuje Werner Sollors jako výslednici konfliktů zděděné (*ascribed*) a získané (*achieved*) identity. Etnicita je rekonstruována při vyjednávání kulturního „konsenzu“ jako operativní, „volitelný“ aspekt identity. Srov. Sollors 1986.

58 Hamid 2007, s. 160.

storů pronikalo cosi „nedomáckého“ — dezorientující pocit „relokace domova a světa“⁵⁹ — a vnášelo do nich dříve nepoznanou úzkost. Přestože je „nedomáckost“ podle Bhabhy „paradigmatickou koloniální a postkoloniální situací, její ozvuky lze zaslechnout [...] ve fiktivních vyprávěních, v nichž se konfrontují síly kulturní diference v celé řadě transhistorických míst“.⁶⁰ Konfrontace těchto „sil kulturní jinakosti“ je klíčová při vyjednávání konsenzu v procesu amerikanizace a etnického sebeurčení přistěhovalců, při němž se uvolňuje napětí mezi poutem minulosti a projektem budoucnosti na ose mezi zděděnými „kořeny“ a vyjednaným „souhlasem“.⁶¹ Na Čengizovi i Ardžúnovi ulpělo stigma „znepokojivého cizinectví“ a oba anti-hrdinové se zařadili mezi postavy asijských imigrantů „na dočasný pobyt“ poplatné tendenčnímu orientalismu.⁶²

Mohsin Hamid a Hari Kunzru reprezentují geopolitickou větev migračního románu, která vyrůstá z jejich angloamerické zkušenosti a společného kulturního zázemí. Kriticky vnímají jednosměrný tok intelektuálního kapitálu a módní světoobčanství rozvolňující příslušnost ke konkrétnímu místu. Registrují příznaky konce „americké“ globalizace — odmítání asimilačního projektu a velmocenského monopolu Spojených států. Beletrizují euforické trendy přelomu tisíciletí a rozbíjejí klišé literární reflexe událostí 11. září. Soustředí se na krizi hybridní identity, prekarizovanou existenci a narušené vztahy jedince. Kontrast bezmoci hrdinů a moci okolí, vnitřní touhy a nepřejícího prostředí zobrazují s psychologickou přesvědčivostí.

„[M]ůže komplikovanost nedomáckého, intrapersonálního světa vyústit do mezinárodního tématu?“ kladl si otázku Homi Bhabha. „Jako literární stvoření a političtí živočichové bychom se měli pokoušet pochopit lidské jednání a společenský svět jako momenty, v nichž je *něco mimo kontrolu, avšak nikoli bez možnosti zabydlení*. Tento akt psaní světa [je] zaopatřování jeho obývaní [...],“⁶³ vysvětluje Bhabha, jak se autorská imaginace napojuje na žitý svět a jeho „rozpolcenosti a dvojznačnosti“ se „odehrávají znovu v domě umění“.⁶⁴ Světová „literatura uznání“⁶⁵ staví „domy“ fikce, v nichž

59 Bhabha 2012, s. 57. Přívlastek „nedomácký“ (někdy také „zlověstný“ nebo „tísňivý“) nahrazuje v českém překladu původní výraz Sigmunda Freuda *unheimlich*. (Jako „znepokojivou cizost“ interpretovala tento pojem Julia Kristeva.)

60 Bhabha 2012, s. 58.

61 Werner Sollors rozlišuje pokrevní „kořeny“ (*descent*) a vyjednaný „souhlas“ (*consent*). Konsenzu dosahují imigranti neustálou volbou a obnovováním etnicity založené na kulturní diferenci. Sollorsovo paradigma kořeny–souhlas nahradila teoretička Sau-ling Wong dichotomií nutnost–výstřednost (*Necessity–Extravagance*). Přistěhovalci se pokoušejí vykročit z kruhu nedobrovolné nutnosti do svobodné sféry extravagance a nových vztahů. Na americkém kulturním „konsenzu“ se však nemohou plně podílet v důsledku stereotypní („nutné“) orientalizace. Srov. Wong 1993 a Helman 2009.

62 Cejch vydědění provází asijské pracovní imigranty jako produkt „strategického amerického orientalismu“ (Sheng-mei Ma) od 19. století. Jejich polovičatá akulturace posiluje podezření, že v jejich hybridně složené identitě „navždy zůstal nějaký netransformovatelný cizí element“ (Wong 1993, s. 91). (Opačnou extrapolací tohoto stereotypu je označování úspěšných a loajálních asijských Američanů za „vzornou minoritu“.)

63 Bhabha 2012, s. 61 (zvýrazněno v textu).

64 Tamtéž, s. 68.

65 Tamtéž, s. 57.

mohou žít i „ti, co tu nejsou doma“, symbolicky překládá jejich vzpurné hlasy a nasvěcuje skryté (*unheimlich*) mocenské vztahy. Ironii toho, že zatímco se svět úžeji propojuje, „laskavý imperialismus“ zakonzervoval „záluďnou nespravedlnost“, zaznamenal Edward Said.⁶⁶ Konflikty se etnicizují a končí často bezprávím a zneužíváním. Také pokrytecká „imperiální filantropie“ protiteroristického tažení zneužila neznalost a démonizaci Jiného. Projekce jinakosti v podání Mohsina Hamida a Hariho Kunzrua překračuje mechanickou absolutizaci rozdílů mezi prvním a třetím světem. Autoři opustili dilema nacionalismus versus kosmopolitismus a na přechodu od postkoloniální ke globální literatuře 21. století přispěli k transkulturnímu přenosu a poznání. Zlověstná prognóza a skeptická tónina obou ukázek jejich tvorby odkazuje k hroucení jistot a nadějí světoobčanské střední třídy v nevyslovené předtuše geopolitických bouří, jichž byl islamistický a hackerský terorismus jen předehrou.

LITERATURA:

- Ahmad, Aijaz. „Jameson’s Rhetoric of Otherness and the ‚National Allegory‘“. *Social Text*, 1987, 17, s. 3–26.
- Anderson, Benedict. *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Přel. Petr Fantys. Praha: Karolinum, 2008.
- Bachtin, Michail. *Román jako dialog*. Přel. Daniela Hodrová. Praha: Odeon, 1980.
- Bhabha, Homi. *Místa kultury*. Přel. Martin Ritter. Praha: tranzit.cz, 2012.
- Camus, Albert. *Pád*. Přel. Miloslav Žilina. Praha: Garamond, 2015.
- Cheah, Pheng. *Handbook of Anglophone World Literatures*. New York: Columbia University Press, 2003.
- Conrad Joseph. *Srdce temnoty*. Přel. Jan Zábrana. Praha: Dokořán, 2010.
- Damrosch, David. *What is World Literature?* Princeton & Oxford: Oxford University Press, 2003.
- DeLillo, Don. *Bílý šum*. Přel. Libuše Bryndová. Olomouc: Votobia, 1997.
- Derrida, Jacques. „Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides: A Dialogue with Jacques Derrida“. In *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. Ed. Borradori. University of Chicago Press, 2003, s. 85–136.
- Driss, Hager Ben. „Desirous Texts/Texts of Desire: Storytelling and Cultural Prejudice in Mohsin Hamid’s *The Reluctant Fundamentalist*“. In *The Wenshan Review of Literature and Culture*, 10, 2016, č. 1, s. 35–52.
- Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press, 2007.
- Greene, Graham. *Tichý Američan*. Přel. Jiří Valja, Praha: Mladá fronta, 1957.
- Hamid, Mohsin. *The Reluctant Fundamentalist*. Penguin Books, 2007.
- Helman, Karel. *Postavy imigrantek v dílech současných amerických etnických autorek*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009.
- Hemon, Aleksandar. *Nowhere Man: The Pronek Fantasies*. New York: Nan A. Talese — Doubleday, 2002.
- Irr, Caren. „Postmodernism in Reverse: American National Allegories and the 21st-Century Political Novel“. *Twentieth Century Literature*, 57, 2011, č. 3/4, s. 516–538.
- Irr, Caren. *Toward the Geopolitical Novel: U.S. Fiction in the Twenty-First Century*. New York: Columbia University Press, 2014.
- Jameson, Fredric. *Postmodernismus, neboli, Kulturní logika pozdního kapitalismu*. Přel. Olga Sixtová a Josef Šebek. Praha: Rybka Publishers, 2016.
- Jameson, Fredric. „Third-World Literature in the Era of Multinational Capitalism“. *Social Text*, 1986, 15, s. 65–88.

66 Said 1993, xxi, xviii.

- Kadir, Djelal. „To World, to Globalize — Comparative Literature’s Crossroads“. *Comparative Literature Studies*, 41, 2004, č. 1, s. 1–9.
- Kingston, Maxine Hong. „The Novel’s Next Step“. *Mother Jones*, 14, 1989, č. 10, s. 39–40.
- Kirsch, Adam. *The Global Novel: Writing the World in the 21st Century*. New York: Columbia Global Reports, 2017.
- Kunzru, Hari. *Virus*. Přel. Ladislav Nagy. Praha: BB/art, 2006.
- Liao, Pei-chen. „Crossing the Borders of the Body Politic after 9/11: The Virus Metaphor and Autoimmunity in Hari Kunzru’s *Transmission*“. In táž. „Post’-9/11 South Asian Diasporic Fiction“. New York: Palgrave Macmillan, 2013, s. 53–84.
- Ma, Sheng-mei. *Immigrant Subjectivities in Asian American and Asian Diaspora Literatures*. Albany: State University of New York Press, 1998.
- McCarthy, Mary. „The Lasting Power of the Political Novel“. *New York Times Book Review*, 1. 1. 1984.
- Medovoi, Leerom. „‘Terminal Crisis?’ From the Worlding of American Literature to World-System Literature“. *American Literary History*, 23, 2011, č. 3, s. 643–659. [online]. [cit. 13. 2. 2017]. Dostupné z <https://doi.org/10.1093/alh/ajr022>.
- Muller, Gilbert H. *New Strangers in Paradise: The Immigrant Experience and Contemporary American Fiction*. Lexington: University Press of Kentucky, 1999.
- Robbins, Bruce. „The Worlding of the American Novel“. In *The Cambridge History of the American Novel*. Eds. Leonard Cassuto — Clare Virginia Eby — Benjamin Reiss. Cambridge University Press, 2011, s. 1096–1106.
- Rushdie, Salman. *Klaun Šalimar*. Přel. Pavel Dominik. Praha: Paseka, 2008.
- Russo, Richard. *The Bridge of Sighs*. New York: Knopf, 2007.
- Said, Edward. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage, 1994.
- Sollors, Werner. *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1986.
- Wong, Sau-ling Cynthia. *Reading Asian-American Literature: From Necessity to Extravagance*. Princeton: Princeton University Press, 1993.